

Tvorba pracovních listů

Metodický materiál

podpořilo

MINISTERSTVO
KULTURY

TVORBA PRACOVNÍCH LISTŮ

Metodický materiál

© Lenka Mrázová

© Moravské zemské muzeum Brno, 2013

ISBN 978-80-7028-403-2

OBSAH

Úvodem	4
Charakteristika pracovních listů v muzejním prostředí	5
Úloha pracovních listů v muzeu	6
Pracovní listy – kdy ano, kdy ne	7
Podoba pracovních listů	7
Pracovní listy krok za krokem	10
1. Zhodnoťte výstavu či expozici po obsahové i prezentační stránce	10
2. Uvažujte o vlastních pedagogických záměrech	11
3. Zvolte cílovou skupinu	12
4. Zhodnoťte průběh plánovaného vzdělávacího programu	12
5. Zvolte vzdělávací cíle	13
6. Rozvrhněte si čas	14
7. Rozhodněte o podobě pracovních listů	14
8. Zvolte obsah a vhodné exponáty	15
9. Rozvrhněte strukturu pracovních listů	16
10. Střídejte rovnoměrně a promyšleně různé druhy aktivit	17
Nejčastější neduhy	17
Co je důležité	19
Evaluace pracovních listů	20
Shrnutí	24
Použitá literatura	28

ÚVODEM

Pracovní listy jsou považovány za jeden z materiálů charakterizujících moderní muzeum a jeho vstřícnost vzdělávacím potřebám návštěvníků. Tato didaktická pomůcka se postupem času stává téměř samozřejmou službou muzea, materiálem prokazujícím jak vstřícnost k návštěvníkům, tak i odbornost muzejních pracovníků, kteří se věnují práci s veřejností. Vytvořit kvalitní a edukativně funkční pracovní listy není snadné. Obvykle jsou očekávány i další přidané hodnoty jako je zábava, reprezentační charakter, nízké náklady na výrobu a vytvoření těchto pracovních listů rychle a často v provizorních podmínkách. Materiál, který držíte v ruce, si nenárokují právo na jediný možný soubor přístupů a námětů k tvorbě pracovních listů. Snaží se však postihnout základní teoretické a zejména praktické poznatky z oboru muzejní edukace, které mohou napomoci v procesu vzniku pracovních listů a jejich optimální didaktické účinnosti - podoby a zejména obsahu. Naší motivací je podat pomocnou ruku a usnadnit práci muzejním pedagogům¹, lektorům a dalším pracovníkům muzejních institucí pověřených prací s veřejností.

¹ Pro usnadnění i z důvodu nepřesné definice užívání pojmu muzejní pedagog v české muzejní praxi, v dalším textu pod pojmem muzejní pedagog zjednodušeně rozumíme všechny pracovníky muzeí, kteří se zabývají prací s veřejností, tvorbou doprovodných programů a pracovních listů.

CHARAKTERISTIKA PRACOVNÍCH LISTŮ V MUZEJNÍM PROSTŘEDÍ

Není snadné charakterizovat vlastní obsah běžně užívaného pojmu pracovní list, pracovní listy, pracovní sešit atp. Obecně pod pojmem pracovní listy k výstavě či expozici rozumíme zpravidla tištěný materiál, který vytvářejí pracovníci muzea a který je v muzejní instituci návštěvníkům k dispozici. Jeho účelem je usnadnění porozumění výstavě či expozici, její doplnění a oživení.

Od pracovních listů a sešitů využívaných ve školním prostředí se muzejní pracovní listy liší zejména provázaností s výstavou či expozicí, úzkou vazbou na vystavené předměty a zaměřením v první řadě na podporu vnímání a zkoumání těchto exponátů. Jedná se tedy spíše o pomůcku než vlastní cíl muzejní edukace.

Účelem a nejdůležitější funkcí pracovních listů v muzejním prostředí je přimět návštěvníky pečlivěji vnímat vystavené předměty. Pracovní listy by návštěvníkům měly ukazovat možnou cestu, jak tyto exponáty nahlížet a být jim k dispozici pro jejich vlastní záznamy, úvahy a poznámky. Zjednodušeně řečeno návštěvníci by s pomocí pracovních listů měli objevovat sbírkové předměty, měli by mít „oči“ u vystavených předmětů spíše než v pracovních listech. Tento moment je zároveň na tvorbě pracovních listů pro muzejní prostředí ten nejtěžší. Pomoci mohou vhodně zvolené podněty, zadání a úkoly, které cíleně přitahují pozornost k předmětům samotným, nikoliv pouze ke snadno dohledatelným informacím v popiskách a doprovodných textech na panelech.

Ideálně funkční podoba pracovních listů se vždy odvíjí od konkrétní expozice či výstavy, pedagogických záměrů muzejního pedagoga a jím zvolených vzdělávacích cílů. Přesto lze sledovat několik obecných pravidel, která mohou proces tvorby pracovních listů usnadnit a zvýšit tak didaktickou efektivitu této pomůcky.

Pracovní listy mohou být vytvářeny pro všechny typy návštěvníků (i dospělí rádi zkoušejí svůj důvtip a dovednosti...), nicméně stále nejčastějším adresátem těchto materiálů jsou děti, zejména v rámci školních skupin. Druhou nejvděčnější kategorií jsou tzv. rodinné pracovní listy, tedy pracovní listy určené rodičům s dětmi, případně prarodičům s dětmi, dětem v doprovodu dospělého atp.

ÚLOHA PRACOVNÍCH LISTŮ V MUZEU

Prvotním účelem pracovních listů je podpora vnímání vystavených předmětů návštěvníky. Tento účel v sobě nese hned několik funkcí, které by měly, v různé míře, pracovní listy v muzejním prostředí naplňovat. Pomocí terminologie obecné didaktiky (Skalková 2007; s. 104–105; obdobně např. Veverková 2002, s. 143; Průcha 1998 aj.) můžeme sledovat např. funkci:

- orientační a koordinační - pracovní listy orientují ve výstavě a ukazují tak jednu z možných cest, jak s výstavou pracovat; měly by promyšleně navazovat na vystavené sbírkové předměty a na původní výstavní záměr a zároveň nabízet další nové pohledy a spojení získávaných informací;
- poznávací a systemizační – pracovní listy zpravidla obsahují základní poznatky, úkoly a náměty k tématu výstavy či expozice, jejich pořadí je pro návštěvníky zároveň návodem na způsob poznání a utřídění těchto nových informací;
- rozvíjející, výchovnou, upevňovací a kontrolní - díky vhodně zvoleným způsobům práce ve výstavě či expozici pomáhají pracovní listy návštěvníkům rozvíjet jejich osobní zájem o téma, podporují výchovný potenciál muzejního prostředí, stejně jako fixaci nových poznatků i kontrolu správnosti zapamatovaných informací;
- motivační a sebezdvělávací - svým obsahem a zpracováním by měly pracovní listy také motivovat návštěvníky k dalšímu zájmu o téma.

V zásadě lze říci, že pracovní listy jsou pro návštěvníky námětem, jak s výstavou pracovat. Měly by obsahovat záznam a utřídění základních a nejdůležitějších poznatků, jejich zafixování pomocí úkolů a aktivit, případně inspiraci k samostatnému bádání či práci s postoji a názory uživatelů.

PRACOVNÍ LISTY – KDY ANO, KDY NE

Pracovní listy se v muzejním prostředí stávají oblíbenou a rozšířenou didaktickou pomůckou, téměř samozřejmou službou návštěvníkům. Ne vždy jsou však pomůckou a službou funkční, edukačnímu procesu v muzeu prospěšnou. Nevhodně zpracovaný či používaný pracovní list může být pro pedagogický proces v muzeu dokonce kontraproduktivní. V současné době muzejní pedagogika spíše ustupuje od obecného a samozřejmého používání pracovních listů ve všech výstavách a expozicích a přiklání se k jejich střídmemu, ale o to více opodstatněnému používání.

Pracovní listy by nikdy neměly být samoučelné, tedy sestaveny jen proto, že se to očekává. Jedním ze základních předpokladů fungujících pracovních listů je jejich opodstatnění vůči tématu výstavy či expozice, její podobě, charakteru sbírkových předmětů i sdělovaných informací, stejně jako reálné potřebě i prostoru pro využití tohoto materiálu.

Zatímco např. při informačně obsáhlých výstavách slouží pracovní listy jako logické vodítko jak problematice porozumět, k zážitkovým či emočně nabitým výstavám někdy není zcela nutné doprovodné didaktické materiály zpracovávat. Záleží i na samotné představě muzejního pedagoga, jakým způsobem zamýšlí pojmut téma výstavy či expozice a jaký způsob práce s těmito materiály předpokládá. Rozhodnutí o vytvoření a užívání pracovních listů by mělo být vždy plně v jeho kompetenci.

Nejčastější chybou je mylné vnímání pracovních listů jako vlastní podstaty pedagogické práce v muzeu spíše než pomůcky, prostředku k přiblížení sbírkových předmětů a tématu výstavy.

PODOBA PRACOVNÍCH LISTŮ

Pracovní listy mohou mít velmi různorodou podobu, která je formována způsobem jejich použití, jejich rozsahem, formou a obsahem.

V principu můžeme sledovat **dvě základní podoby definované způsobem práce s pracovními listy** v muzeu (Šobáň 2007, s. 36–38):

- pracovní listy pro práci s lektorem – jsou aktivně využívány v rámci muzejních doprovodných programů, slouží jako podklad pro vlastní pozorování a poznámky, případně jako rozšiřující materiál a pomůcka, která by ovšem neměla poutat více pozornosti než vlastní program a neměla by v programu převažovat či působit rušivě: „Protože počítá s komentářem lektora, nemusí v nich být formulovány úkoly. Spíše se využívají pro prezentaci doplňujícího fotografického a informačního materiálu nebo je v nich obsaženo místo pro písemné či výtvarné aktivity účastníků...“ (Šobán 2007, s. 37);
- samoobslužné pracovní listy - kladou vyšší nároky na metodickou stránku tohoto materiálu, je nutné mezi úkoly a aktivity zařadit také instrukce a doplňující komentáře atp.: „Při práci s nimi není potřebný doplňující výklad lektora, všechny potřebné informace a zadání úkolů získá zájemce v textu samotném. Je samozřejmé, že tento typ pracovních listů by měl být doplněn klíčem k řešení jednotlivých úkolů...“ (Šobán 2007, s. 38).

Jinou charakteristiku nabízí pohled **na způsob využití** pracovních listů v muzeu (Jůva 2004, s. 137) - mluvíme o listech používaných:

- před vlastní návštěvou muzea - jako motivace;
- pro aktivity v muzeu – tyto pracovní listy nacházejí své uplatnění přímo při prohlídce nebo aktivizujícím programu ve výstavě či expozici;
- k práci po skončení návštěvy muzea - jako zdroj informací či pomůcka pro rozvíjení dalšího zájmu v domácím prostředí nebo pro následnou práci s tématem ve školních hodinách, případně v samotném muzeu po skončení vlastní prohlídky či aktivizujícího programu.

Různorodou podobu pracovních listů lze definovat také **podle jejich rozsahu** (Jůva 2004, s. 138).

Můžete například využít:

- samostatné informační listy – obsahují pouze základní informace o výstavě či expozici, často jde o klasickou „skládanku“, kterou návštěvníci muzea obdrží zdarma při zakoupení vstupenky;
- samostatné pracovní listy – zpravidla jedna stránka úkolů, aktivit a podnětů pro vlastní záznamy;
- informační sešity – text ve formě útlé brožury podávající rozšířené informace k výstavě či expozici;
- pracovní sešity – obsahově obdobné jako samostatné pracovní listy, mají formu sešitu či volných listů umístěných ve složce;

- dětské katalogy;
- komplexní sada doprovodných materiálů.

Díky mnoha variantám podob i logické a tematické náplně pracovních listů je poměrně nesnadné pokusit se klasifikovat tyto materiály **dle formy a obsahu**. Podle těchto kritérií (Křístková, Křístek 2005, s. 1–4) lze rozlišit:

- informační pracovní listy - jsou charakteristické kvalitními a často velmi obsáhlými informacemi k tématu výstavy; mnohdy jsou poměrně nákladně graficky zpracované a jsou tak považované zároveň za reprezentativní materiál edukačních aktivit muzea; typově odpovídají spíše formátu katalogu k výstavě; rizikem při tvorbě tohoto typu pracovních listů je příliš velký rozsah a „učebnicovitost“ těchto materiálů;
- aktivizující pracovní listy - jsou textově, informačně i materiálově méně náročné než předchozí typ pracovních listů; sestávají zpravidla z jednoduchých zadání různých úkolů a z prázdných polí pro vlastní záznamy; typově odpovídají spíše školním cvičebnicím; rizikem při tvorbě tohoto typu pracovních listů je snadné sklouznutí k příliš jednoduchým „doplňovačkám“, které většinou dostatečně nemotivují k práci s výstavou a často vedou spíše k rychlému vyplnění bez hlubšího zamyšlení nad obsahem výstavy;
- kombinaci informačních a aktivizujících pracovních listů - je v muzejní praxi asi nejobvyklejší; v ideální podobě jde o pracovní listy s vyváženou informační i aktivizující složkou, které obsahují jak nejdůležitější odborné informace, tak i vlastní odraz vnímání výstavy návštěvníkem; jejich tvorba skrývá rizika obou předchozích typů pracovních listů i možné riziko výsledné plytkosti obsahu, nicméně jsou-li dobře zpracované, vhodným způsobem spojují i všechny jmenované výhody: obsahují jak základní a nejdůležitější informace, tak i podněty pro aktivní upevňování nových poznatků.

PRACOVNÍ LISTY KROK ZA KROKEM

Vytvořit pracovní listy, které jsou funkční, které napomáhají návštěvníkům uchopit téma výstavy, zapamatovat si nejdůležitější informace, přitahují pozornost k předmětům a zároveň návštěvníky baví, není lehké. Jejich konkrétní a funkční podoba záleží vždy na instituci, pro niž vznikají, na výstavě či expozici, k níž vznikají i účelu, kterému slouží, stejně jako na preferencích a zkušenostech konkrétního muzejního pedagoga. Jen stěží jde tedy tvorba pracovních listů shrnout do jednoduchého obecného návodu, nicméně můžeme generovat některá základní pravidla tvorby těchto materiálů. Jejich respektování napomůže vzniku pracovních listů, které budou odpovídat záměrům, jež jste si pro pracovní listy zvolili.

1. Zhodnoťte výstavu či expozici po obsahové i prezentační stránce.

Prvním krokem by vždy mělo být důkladné zhodnocení výstavy či expozice po obsahové i prezentační stránce. Přemýšlejte nad tématem výstavy či expozice, nad možnostmi rozvíjení tohoto tématu, nad nejdůležitějšími exponáty, nad možnými úhly pohledu, které jsou pro návštěvníky zajímavé či signifikantní.

Otázky k zamyšlení

Čemu se výstava/expozice věnuje? Jaké jsou základní informace tématu? Co je na výstavě/expozici nejdůležitější? Co je nejpřitažlivější? Jakým způsobem téma přibližuje? Jaký vypráví „děj“?

Dále věnujte pozornost prostoru, v němž je výstava či expozice instalována. Prostor ovlivňuje jak volbu vhodného způsobu práce s pracovním listem, tak do jisté míry i volbu obsahu a zaměření pracovního listu uspořádáním a způsobem instalace výstavy.

Otázky k zamyšlení

V jakém prostoru se výstava/expozice nachází? Jak je v něm výstava/expozice rozmístěna? Jak je výstava/expozice instalovaná? Jaká z této instalace plynou omezení či výhody pro práci s pracovním listem? Je tam exponátů příliš nebo spíše méně? Kde jsou nejdůležitější exponáty? Jak vypadá ideální trasa prohlídky? Kde jsou případná kolizní místa pro práci se skupinou nebo při větším počtu návštěvníků (např. úzké či malé prostory, nepřehledný prostor, málo místa mezi vitrínami atp.)? Jak zde pracovat pro

exponáty „bezpečně“? Kde by mohla být práce s pracovním listem rizikem, např. pokud si budou chtít návštěvníci list opřít, položit? Kde jsou naopak vhodné podmínky pro práci s pracovním listem – kde se návštěvníci mohou posadit, položit si list na stůl, opřít, pohodlně vyplňovat?

Práci s pracovními listy ovlivňují také světelné podmínky ve výstavě či expozici. Ne vždy je ve výstavních prostorách dostatek světla pro čtení a zapisování informací, např. některé instalace jsou z důvodu ochrany sbírek nebo dramatickosti podtrhující téma či výstavní záměr nasvíceny jen minimálně, v některých výstavách může ztěžovat práci s vybranými exponáty odlesk skla vitrín atp.

Otázky k zamyšlení

Jaké jsou světelné podmínky ve výstavě či expozici? Jak se proměňuje světlo vzhledem k pohybu po výstavě/expozici? Jaké jsou světelné podmínky v místech předpokládané práce s pracovním listem? Jsou exponáty dobře viditelné (tj. je možné pozorovat detaily, nebrání návštěvníkům při práci s tímto exponátem například odlesky na skle, stín jiného exponátu atp.)?

2. Uvažujte o vlastních pedagogických záměrech

Dalším logickým krokem je úvaha o vlastních pedagogických záměrech s daným tématem a prostorem. Ujasněte si, co z tématu a výstavy považujete v pozici muzejního pedagoga za důležité, z jakého úhlu pohledu chcete nebo potřebujete (např. z důvodu kompatibility s Rámcovými vzdělávacími programy při tvorbě pracovních listů pro školy) výstavu přiblížit. Výstavy i expozice bývají poměrně obsáhlé a bohaté na exponáty, které lze sledovat v mnoha různých vazbách a z mnoha úhlů pohledu. Nalezení optimální cesty, jak jednoduše výstavou provést, je pro tvorbu pracovních listů zásadní, jinak hrozí ve výsledku příliš rozsáhlý a zahlcený materiál. Cesta, kterou si pro přiblížení výstavy zvolíte, může, ale nutně nemusí, být kompatibilní s pohledem, který zvolil kurátor při vytváření a instalaci výstavy. Je zcela legitimní vybrat si pro přiblížení výstavy pomocí pracovních listů jinou logickou posloupnost, jiný způsob pohybu po výstavě či např. pouze jeden předmět k ilustraci tématu za předpokladu, že předané informace zůstávají odborně správné. Vždy byste si ovšem měli být velmi dobře vědomi důvodů své volby, tedy proč pracovní listy chcete a potřebujete zrovna takto.

Otázky k zamyšlení

Jakým způsobem chci návštěvníkům výstavu přiblížit? Co je pro mne v pozici muzejního pedagoga směrem k návštěvníkům nejpodstatnější? Co chci, aby se návštěvníci dozvěděli? Jak chci, aby výstavu návštěvníci pracující s pracovním listem procházeli? Proč?

3. Zvolte cílovou skupinu

Velmi důležitým kritériem pro tvorbu pracovních listů jsou pak samozřejmě sami návštěvníci výstavy či expozice. Volba cílové skupiny návštěvníků, uživatelů pracovních listů je faktorem, který přímo určuje podobu pracovních listů, náplň, obtížnost či jazyk. Zjednodušeně lze říci, že čím mladší je cílová skupina, pro kterou jsou pracovní listy zamýšleny, tím jednodušší bude rozsah, grafika i vlastní obsah pracovních listů.²

Otázky k zamyšlení

Pro koho je téma výstavy/expozice vhodné? Komu téma chci/potřebuji pomocí pracovních listů přiblížit? Jaké jsou charakteristiky této návštěvnícké skupiny? Jaké jsou rizikové faktory, omezení, specifika této skupiny pro práci s pracovními listy? Jak tato specifika ovlivňují podobu pracovních listů, jejich rozsah, grafiku, typologii, strukturu otázek, úkolů a informací, jazyk atp.?

4. Zhodnoťte průběh plánovaného vzdělávacího programu

Důležité je také zhodnocení průběhu plánovaného vzdělávacího programu, pokud jsou pracovní listy jeho součástí. Je důležité uvědomit si, proč chcete pracovní listy zařadit do struktury programu, kam je ve struktuře programu chcete zařadit, kde mohou pracovní listy obsahu programu napomoci a jakým způsobem. Dbejte, aby pracovní listy a jejich úkoly nerozptylovaly a neodváděly pozornost od samotného programu či výstavy.

² Charakteristikám různých skupin návštěvníků se věnuje v českém prostředí např. Lucie Jagošová v publikaci JAGOŠOVÁ, Lucie; JÚVA, Vladimír; MRÁZOVÁ, Lenka. *Muzejní pedagogika. Metodologické a didaktické aspekty muzejní edukace*. Brno : Paido 2010. ISBN 978-80-7315-207-9 nebo Ladislav Kesner v knize *Marketing a management muzeí a památek*. Praha : Grada publishing a. s., 2005. ISBN 80-247-1104-4.

Otázky k zamyšlení

Jak plánovaný program vypadá? Jakou má strukturu? Které jsou hlavní momenty, na něž je zaměřen? Ve kterých momentech jej mohou pracovní listy podpořit, ve kterých by naopak mohly pozornost ubírat či rozptylovat od hlavního záměru programu? Se kterými exponáty program pracuje? Chci zaměřit pozornost na tyto hlavní exponáty nebo pomocí pracovních listů doplnit program o informace o jiných předmětech/exponátech? Je mým záměrem průběžná práce s pracovními listy nebo s nimi návštěvníci budou pracovat pouze v určitých konkrétních momentech programu?

Úvahou o předchozích postupových krocích (zhodnocení výstavy, vlastní pedagogické záměry, cílová skupina návštěvníků, vzdělávací program) si zároveň ověříte **relevanci použití pracovních listů k interpretaci dané výstavy** či expozice, tedy zda jsou pracovní listy k této konkrétní výstavě či expozici vhodné či nikoliv.

5. Zvolte vzdělávací cíle

Krokem, bez něhož se tvorba pracovních listů neobejde, je volba cílů této didaktické pomůcky, tedy vlastní důvod jejího použití. Cíle modelují obsah pracovních listů a zároveň ve výsledku reflektují jejich funkčnost. Při tvorbě pracovních listů pracujeme s cíli dílčími, tedy určitými konkrétními znalostmi a dovednostmi, k nimž mají pracovní listy návštěvníky dovést. Není nutné stanovovat si těchto cílů příliš – dva až tři zcela postačí, legitimní je i pouhý jeden cíl. Zamyslete se, co chcete pomocí pracovních listů návštěvníky naučit, co potřebujete, aby si návštěvníci uvědomili, znali a dovedli. Tyto zamýšlené cíle si ujasněte v podobě závazné formulace, případně písemně tak, abyste se k jejich explicitnímu vyjádření mohli kdykoliv vrátit. Například když se potřebujete ujistit o odůvodněnosti určité otázky, aktivity, úkolu či informace v obsahu pracovních listů nebo při zpětném hodnocení jejich funkčnosti a efektivity. Naplnění, dosažení zvolených cílů je nejdůležitějším evaluačním hlediskem. Cíle pracovních listů formulujte v aktivních oznamovacích větách přítomného času, tedy např. návštěvníci dovedou, znají, rozlišují atp. Každá z vybraných aktivit, otázek a informací v pracovních listech by měla tyto cíle sledovat a podporovat – pokud nepodporuje, je v pracovních listech zbytečná. Cíle pracovních listů by měly vždy odpovídat cílům a záměrům jak výstavy, tak i případného programu, pokud je práce s pracovním listem jeho součástí. Pracovní listy by ve své podstatě měly podtrhnout téma výstavy, umožnit jeho snadnější

porozumění, oživení a prohloubení, měly by upozorňovat na jedinečné detaily či na mezioborová propojení.

Otázky k zamyšlení

Jaká je úloha pracovního listu? Co má pracovní list podpořit/ukázat? Co chci, aby se návštěvníci pomocí pracovního listu naučili, uvědomili, dokázali? Za nejdůležitější považují tyto konkrétní znalosti, dovednosti, pocity...

Příklady formulací cílů pracovních listů: návštěvníci znají... dovedou... umí... porovnají... vysvětlí... zhodnotí...

6. Rozvrhněte si čas

Pokud jsou pracovní listy zamýšleny pro práci ve výstavě, máte zpravidla i určitou představu o čase, který chcete, aby návštěvníci strávili jejich vypracováním. Tento časový předpoklad do jisté míry ovlivňuje podobu, rozsah i hloubku obsahu pracovního listu. Zamyslete se vždy i u jednotlivých úkolů nad délkou jejich vypracování i nad možnými riziky, která by mohla jejich vypracování ohrozit či časově protáhnout a uvažujte nad případnými variantami eliminace těchto rizik.

Otázky k zamyšlení

Jak dlouho trvá běžná prohlídka? Jak dlouho trvá program, jehož mají být pracovní listy součástí? Kolik chci, aby návštěvníci věnovali vyplňování a práci s pracovními listy času? Kolik času návštěvníkům zabere četba informací či plnění každého konkrétního úkolu? Existuje u tohoto konkrétního úkolu riziko, které by mohlo jeho plnění časově protáhnout? Jaké? Mohu toto riziko nějak odstranit, minimalizovat?

7. Rozhodněte o podobě pracovních listů

Po zvážení všech předchozích hledisek a před vlastní prací na obsahu pracovních listů je nezbytné rozhodnout se pro vhodnou podobu, formu pracovních listů. Ta by měla zcela vyhovovat podmínkám a odpovědím, které jste si z pozice muzejního pedagoga stanovili v úvahách o předchozích postupových krocích. Vhodnou formu pracovního listu volte tedy podle výstavy či expozice – jejího obsahu i způsobu prezentace, podle vlastních pedagogických záměrů, podle zvolené návštěvnické skupiny, pro kterou jsou listy určeny, podle vzdělávacího programu, jehož

případně mají být listy součástí, podle konkrétních cílů, které mají naplnit, i času, který by jim měl být věnován.

Otázky k zamyšlení

Budou pracovní listy součástí doprovodného programu nebo samoobslužné? Použiji pracovní listy jako motivaci pro návštěvníky před návštěvou výstavy, jako podporu v průběhu samotné návštěvy či jako zopakování poznatků po skončení návštěvy výstavy nebo na její závěr? Budou pracovní listy více informovat – budou více aktivizovat – budou zahrnovat obojí? Jaký bude rozsah pracovních listů?

8. Zvolte obsah a vhodné exponáty

Následným krokem je vlastní volba obsahu pracovních listů a výběr exponátů, na něž pozornost pracovních listů zaměříte. Obsah pomohou určit pedagogické záměry, se kterými k tvorbě pracovních listů přistupujete a cíle, jež jste si zvolili, upřesní je pak exponáty, které pro práci s pracovními listy vyberete. Pokud nechcete, aby pracovní listy sklouzávaly pouze k povrchním informacím, nemohou zpravidla pracovat se všemi vystavenými předměty. Je tedy vhodné velmi pečlivě zvážit, co z výstavy zdůraznit nebo co naopak opomenout tak, aby pracovní listy i návštěvníci nebyli zahlceni informacemi a úkoly přespříliš a také aby bylo možné stihnout vypracování pracovních listů v konkrétním reálném čase. Selektce vystavených předmětů pro práci s pracovními listy by měla být tím větší, čím nižší je věk cílové skupiny nebo čím více do hloubky chcete, aby návštěvník nad vystavenými předměty uvažoval, případně téma emočně prožíval. Výběr by měl vždy směřovat k tomu, co zamýšlíte, aby si návštěvník vryl do paměti, dal do souvislostí, jaké poznatky a zážitky by si měl „odnést domů“ a mohl se k nim opět s vyplněným pracovním listem vrátit atp. Jde zpravidla o důležitá fakta nebo o souvislosti jinak málo známé či o vlastní zážitky z tématu, které jsou významnou složkou výchovného aspektu těchto materiálů. Pečlivý výběr předmětů by se tak měl zaměřit na nejdůležitější, jednoduše signifikantní či nejvíce atraktivní exponáty a ukázat jejich propojení v širším kontextu, či naopak zkoumat zajímavé detaily. Raději vždy volte méně exponátů a nechte s nimi návštěvníky pracovat pečlivěji a více do hloubky. Pracovní listy tak mohou být postaveny i na pouhém jednom sbírkovém předmětu a jeho hlubším poznání. Důležité je také zvážit umístění vybraných exponátů v prostoru výstavy či expozice, aby práce s pracovním listem byla pro návštěvníky pohodlná – tedy, aby na vybraný předmět bylo dobře vidět, aby jej bylo možné dobře prohlížet a zkoumat, aby bylo možné splnit

zadaný úkol, či aby práce s pracovním listem u předmětu nebránila v běžném provozu výstavy a ostatním návštěvníkům v procházení výstavou.

Otázky k zamyšlení

Které poznatky by si měli návštěvníci zaznamenat, zapamatovat, co by si měli uvědomit, co zkoumat? Které exponáty těmto požadavkům nejlépe odpovídají? Kde jsou tyto exponáty umístěné? Je na ně dobře vidět? Vejde se k nim případně zároveň více návštěvníků? Jaké další rozšiřující a prohlubující informace k těmto exponátům mohu použít? Navazují na sebe vybrané exponáty logicky?

9. Rozvrhněte strukturu pracovních listů

Struktura pracovního listu je dalším z důležitých kritérií, která podmiňují úspěch pracovního listu. Logickým uspořádáním, grafickou přehledností a volbou úkolů, otázek a informací má přímý vliv na to, jak návštěvník tématu porozumí. Struktura pracovního listu v zásadě může respektovat stejný metodický postup, na který jste zvyklí při přípravě a vytváření nabídky doprovodných muzejních programů, může tedy vycházet ze stejných koncepcí a metod. Například v pojetí metody kritického myšlení³ mohou listy sledovat princip evokace-uvědomění si významu-reflexe, tzn. počáteční úkol má charakter seznámení s tématem, hledání dosavadních znalostí o tématu. Další úkoly a aktivity stejně jako zaznamenané informace již sledují „tělo“ problému a poslední položka by měla mít následně shrnující a reflektivní charakter. Sledování didaktických postupů při tvorbě pracovních listů napomáhá jejich vyváženosti a srozumitelnosti. Pomáhá udržet „dějovou linku“ pracovních listů ve vztahu ke zvoleným cílům a je tak určitou zárukou efektivity těchto materiálů.

Otázky k zamyšlení

Navazují na sebe úkoly logicky? Rozvíjejí úkoly znalost tématu postupně? Jsou pracovní listy přehledné? Navazují na předpokládané znalosti návštěvníků? Reflektují závěrečné aktivity nejdůležitější poznatky a prožitky?

³ Metoda kritického myšlení je výukovou metodou založenou na cílevědomém rozvíjení kognitivních dovedností žáků. Vychází z pedagogického konstruktivismu a vede žáky k vlastnímu uchopování sdělovaných informací. Ucelený obraz o této metodě můžete získat v publikacích věnovaných obecné didaktice nebo přímo výukovým metodám, např. MAŇÁK, Josef, ŠVEC, Vlastimil. *Výukové metody*. Brno : Paido, 2003. ISBN 80-7315-039-5 nebo v materiálech a seminářích programu Čtením a psaním ke kritickému myšlení www.kriticke mysleni.cz.

10. Střídejte rovnoměrně a promyšleně různé druhy aktivit

Při vytváření konkrétního obsahu pracovních listů z různých úkolů, skládaček, badatelských záznamů, otevřených otázek atd. je vhodné rovnoměrně a promyšleně střídat různé druhy úkolů a aktivit tak, aby návštěvníci zapojili kognitivní (rozumové, intelektuální), afektivní (citové, postoje) i psychomotorické (smyslové, pohybové) dovednosti. Tedy aby návštěvníci zkoumali a báдали rozumem, uvědomovali si své pocity, vytvářeli postoje k danému tématu i zkoušeli různé praktické dovednosti a postupy práce, výroby či tvorby atp. Neměly by zůstat opomenuty také badatelské metody práce jako základní složka muzejní práce. Důležité je zvolenými postupy motivovat návštěvníky ke zkoumání předmětů a přemýšlení o souvislostech, nikoliv k pouhému zaznamenávání informací, např. požadavek na přesný popis předmětu zajistí jeho důkladné prozkoumání, stejně jako požadavek na zhotovení nákresu. Doplnění do souvislostí, sledování vývoje a zaznamenávání vlastních myšlenek vede k hlubšímu uvědomování si významu předmětu i k možné sebereflexi či změně postojů.

Otázky k zamyšlení

Podporuje každá ze zvolených aktivit cíle pracovních listů? Jakou konkrétní znalost, dovednost díky ní návštěvníci získají? Směřují úkoly a aktivity návštěvníky k podstatným a nejdůležitějším znalostem a dovednostem? Přitahují aktivity pozornost návštěvníků k exponátům a k jejich zkoumání? Využívají aktivity různorodých dovedností, nejsou úkoly monotematické, zaměřené pouze na jeden typ činnosti?

NEJČASTĚJŠÍ NEDUHY

- Textově příliš obsažné pracovní listy, které jsou více reprezentativním materiálem než funkční didaktickou pomůckou. Příliš obsáhlý materiál návštěvníky odrazuje od vlastní práce s pracovními listy.
- Přehlcení písmem, textem, obrázky či informacemi odpoutává pozornost od samotné výstavy či expozice a návštěvník se také hůře orientuje v tématu i v pracovním listu samotném. V tomto smyslu škodí přemíra různých značek a přílišné členění stejně jako jednolitý nevýrazný text.

- Odvádění pozornosti od vlastní výstavy k pracovním listům, k jejich textům. Místo důrazu na unikátní možnosti poznávání v muzeu je tak často pozornost odpoutávána přemírou zbytečných cvičení.
- Zbytečné informace, nesrozumitelná, nejasně formulovaná či příliš obsažná zadání – pracovní listy často obsahují informace, které z didaktického hlediska nejsou nutné a zbytečně zaplevelují prostor, např. u pracovních listů určených pro práci s lektorem zbytečně dlouhé úvodní povídání atp.
- Nevhodně zvolené aktivity a úkoly:
 - příliš snadné nebo příliš těžké;
 - příliš odvádějící pozornost od výstavy a samotných exponátů ke snadno dohledatelným informacím z doprovodných materiálů, popisek, textů atp. nebo požadavek na zaznamenání údajů, které nejsou relevantní ani podstatné (typickým příkladem je vyhledání letopočtu – vždy byste si měli být jisti, že takováto informace je pro návštěvníky nosná, že tam úkol není jen pro úkol samotný, tedy, že se jedná např. o stěžejní letopočet, který by návštěvníci opravdu měli znát);
 - odvádějící pozornost od výstavy k samotným pracovním listům, tedy úkoly, které nepodněcují návštěvníky „zvednout oči“ od pracovních listů k výstavě, např. křížovky, osmisměrky atp.; není nutné se jich vzdát, jen je vhodněji umístěte do struktury pracovních listů, např. do opakovací a upevňovací části pracovního listu nebo mezi úkoly určené k samostatné práci doma či ve škole; úkoly bez vztahu k objektům také nahrávají snaze co nejrychleji najít odpovědi bez hlubšího přemýšlení nad obsahem a vzniká tak nebezpečí jakéhosi „rychlostního“ závodu mezi návštěvníky, tedy vyplnění pracovních listů a zhlédnutí výstavy co nejrychleji s co nejmenší námahou.
- Monotematické úkoly: opakující se podobné otázky a úkoly zaměřené na stále stejný typ informací a poznatků nebo také zapojení pouze jedné z dovedností, nejčastěji verbálního písemného projevu, a opomíjení dovedností ostatních.
- Nedostatek prostoru pro vlastní vyjádření či pozorování návštěvníků, případně malý prostor pro odpovědi.

- Práce s exponáty, které jsou pro návštěvníky špatně dosažitelné, např. jsou vysoko, příliš malé na to, aby s nimi zároveň mohlo pracovat více návštěvníků, jsou umístěny v úzkém prostoru, kde se všichni nemohou vejít atp.
- Nevhodně zvolené technické parametry pracovních listů mohou výrazně omezit jejich funkčnost, ať už se jedná o příliš velký či příliš malý formát pracovních listů, nevhodný výběr tvrdosti a struktury papíru, malé či špatně čitelné písmo atp.

CO JE DŮLEŽITÉ

- Vhodný výběr předmětů pro práci s pracovními listy, které jsou pro téma výstavy signifikantní a zároveň jsou dobře přístupné k pozorování i větší skupině návštěvníků a práci s nimi nebrání např. jejich umístění příliš vysoko nebo odraz ve skle vitríny atp.
- Pracovní listy by měly vždy přitahovat pozornost k samotným exponátům, podporovat je a zpřístupňovat.
- Množství a charakter textu by měl odpovídat primárním cílům a typu pracovních listů, texty by měly být věkově přiměřené a informačně relevantní.
- Vyplatí se přehlednost, jednoduchost až strohost.
- Jasná formulace zadání otázek a úkolů v pracovních listech, které by mělo vždy odpovídat cílové skupině, jejímu věku a znalostem.
- Otázky a úkoly zaměřené na relevantní a podstatné informace.
- Raději méně aktivit, ale takové, které jsou otevřené a motivují návštěvníky k přemýšlení, hledání souvislostí, vlastnímu bádání, které podněcuje zvědavost, zájem i fantazii.

- Je vhodné pracovat s co nejvíce rozdílnými dovednostmi, tedy nejen s verbálními, ale i např. s kresbou či matematickými nebo jazykovými dovednostmi a rovnoměrně zapojovat jak kognitivní (rozumové, intelektuální), afektivní (citové, postoje) a psychomotorické (smyslové, pohybové) dovednosti.
- Promyšlené a rovnoměrné střídání typů aktivit a dovedností.
- Pečlivě promyšlená technická kritéria pracovních listů, tedy vhodně zvolený formát papíru, jeho kvalita, vhodná velikost a snadno čitelný tvar písma stejně jako srozumitelné grafické zpracování mohou výrazně napomoci funkčnosti a efektivitě pracovních listů.
- Informace o výstavě či expozici, k níž jsou listy určeny a o cílové návštěvnické skupině, jíž jsou určeny. Stejně jako jakákoliv jiná tiskovina produkovaná muzeem, jsou i pracovní listy zároveň propagačním materiálem, proto by nemělo chybět ani logo instituce, název a kontaktní údaje, stejně jako jméno autora pracovních listů.
- Pokud jsou pracovní listy určeny žákům k doplnění školní výuky, měly by brát zřetel na školní vzdělávací předpisy, tedy v současnosti Rámcové vzdělávací programy a odpovídat potřebám škol v návaznosti na aktuální učivo.

EVALUACE PRACOVNÍCH LISTŮ

Pracovní listy by měly podléhat pravidelné evaluaci. Zjišťování jejich efektivity je důležité jak pro samotný průběh muzejní návštěvy a úspěch pracovních listů u návštěvníků, tak i pro toho, kdo listy vytváří (byl jsem úspěšný?, co funguje?, co nefunguje a proč?, co je potřeba změnit?, čeho se naopak přidržel?, s čím měli návštěvníci potíže?, co naopak bylo příliš lehké atp.) a také pro samotnou muzejní instituci (jaký je efekt pracovních listů?, vyplatí se investovat čas a lidské zdroje do jejich vytváření atp.).

Pokud posuzujete konkrétní pracovní listy, je nutné zaměřit se na pedagogický záměr a cíle, kterých jste chtěli dosáhnout a zjistit, zda díky nabízeným aktivitám a úkolům návštěvníci dospěli k zamýšleným znalostem a informacím. Dále zda pro ně nebyly úkoly nepřiměřené a zda je dokázaly

zaujmout. Je třeba také sledovat, zda na sebe pracovní listy nestrhávají přílišnou pozornost či nesvádějí k vyplnění bez důkladné prohlídky a práce s výstavou či zda vůbec s listy návštěvníci opravdu pracují. Jejich nezájem může svědčit o nedostatečné motivaci či nevhodném nebo nesrozumitelném zadání. Na vině může být také např. chaotická či málo lákavá grafická úprava stejně jako špatně zvolený nepraktický formát či materiál pracovních listů. Měřítkem úspěchu může být i míra vyplnění těchto materiálů návštěvníky nebo např. jejich slovní komentáře v rozhovoru s muzejním pedagogem.

Vhodným nástrojem pro odstranění případných nedostatků je pilotní ověření pracovních listů v praxi, přímo v dané výstavě či expozici, na konkrétní skupině návštěvníků, například předem domluvené školní třídě, zájmovém kroužku či skupince známých rodičů s dětmi atp. V ideální podobě se tato pilotní skupina kryje s cílovou skupinou návštěvníků jak věkem a předpokládanými dovednostmi, tak i počtem. Toto pilotní ověření umožní jiný pohled na zadání a aktivity, pomůže odhalit slabá místa a zjednat nápravu případných nedostatků. Umožní také ověřit si praktické detaily, např. zda se všichni prostorově vejdou k vybraným předmětům, kde jsou případná kolizní místa i zda předpokládaný čas potřebný pro vypracování rámcově odpovídá času reálnému – zpravidla čím menší skupina, tím rychlejší je postup práce s pracovními listy.

Sledujte

Zaujaly návštěvníky pracovní listy? Baví návštěvníky práce s pracovními listy? Rozumí návštěvníci zadáním aktivit a úkolů? Čtou celé pracovní listy nebo některé úkoly/pasáže přeskakují? Proč? Kde jsou případná problémová místa? Stíhají návštěvníci práci s pracovními listy v předpokládaném čase? Nedochozí při práci s pracovními listy k prostorovým kolizím? Umí...znají...dovedou... atp. návštěvníci dovednosti a znalosti, jejichž získání bylo cílem pracovních listů?

Ve vztahu k pracovním listům pak můžete přemýšlet například nad těmito evaluačními kritérii:

- téma

Jsou pracovní listy relevantní k tématu výstavy? Z jakého úhlu pohledu výstavu nahlíží? V případě pracovních listů pro školní skupiny, kde je tento pohled kompatibilní s RVP?

- prostor

Jsou pracovní listy relevantní prostoru výstavy? Sledují jednoduchou pohybovou logiku prostoru (nevedou prostorem výstavy zmateně)? Je možné s pracovními listy ve výstavě pohodlně pracovat (je dost světla, prostor kde psát, o co list opřít, kde dělat poznámky)? Jsou pracovní listy bezpečné pro vystavené sbírkové předměty? Pokud pracuje s jedním typem pracovních listů velká skupina, vejdou se všichni k exponátům?

- cílová skupina návštěvníků

Jsou pracovní listy relevantní cílové skupině? Jsou zadání přiměřená věku, schopnostem a dovednostem? Jsou zadání jednoduchá, srozumitelná?

- technické parametry

Je zvolen vhodný formát pracovních listů? Je zvolena vhodná velikost, nejsou pracovní listy příliš velkého či malého formátu? Je zvolen vhodný typ papíru? Není papír příliš měkký? Je možné na něj bez problémů psát, např. nemaže se písmo? Je zvolena vhodná velikost písma? Jdou úkoly snadno přečíst?

- čas

Jaký čas zaberou jednotlivé úkony? Je předpokládaný odhadovaný čas optimální?

- struktura

Jsou listy přehledně strukturovány? Nejsou přehlceny textem, informacemi, obrázky, úkoly?

- cíle

Má každá informace, zadání, úkol, aktivita svůj zřejmý smysl? Sledují a podporují všechna zadání zvolené cíle pracovních listů?

- obsah

Pracují zadání pracovních listů se sbírkovými předměty, upozornují na ně a podněcují k hlubšímu zkoumání? Podněcují zadání k přemýšlení? Nevyžadují jen bezduchou činnost? Je pro návštěvníky získaná informace důležitá? Střídají se aktivity rovnoměrně? Neopakuje se v pracovních listech stále stejná činnost?

- vlastní záznamy návštěvníků

Je v pracovních listech dostatek prostoru pro vlastní činnost návštěvníků? Je dost místa na doplňování, kresby, poznámky?

- tiráž

Obsahují pracovní listy název a logo instituce, výstavy, jméno autora, datum platnosti i cílovou skupinu návštěvníků, které jsou pracovní listy určeny?

Dobře zpracované pracovní listy nabízejí edukačnímu procesu v muzeu řadu výhod. Orientují návštěvníky ve výstavě, upozorňují na důležité objekty a souvislosti a pomocí vhodně zvolených otázek a aktivit umějí vtáhnout návštěvníky do tématu a děje výstav. Také nabízejí místo pro záznam vlastních pozorování a badatelských závěrů a vytvářejí prostor pro vyjádření vlastních postojů a názorů k danému tématu. A v neposlední řadě reflektivními procesy umožňují fixaci nabytých znalostí, zkušeností či dovedností. Pracovní listy by však vždy měly důsledně odpovídat cílové skupině návštěvníků, co se týče věku, schopností, způsobů percepce a předpokládaných dosavadních zkušeností.

SHRNUTÍ

Co je muzejní pracovní list?

- zpravidla tištěný materiál, který je k dispozici návštěvníkům pro usnadnění porozumění, doplnění či oživení výstavy či expozice;
- vytváří jej muzejní pedagog;
- cílem je didaktická podpora výstavního tématu;
- ideální podoba je vždy přímo závislá na:
 - konkrétní výstavě či expozici;
 - zamýšleném způsobu práce s tímto materiálem;
 - cílové skupině;
 - schopnostech a didaktické dovednosti muzejního pedagoga.

Jakou úlohu plní pracovní listy v muzeu?

- jsou vodítkem, jak pracovat s výstavou */funkce orientační/*;
- mohou obsahovat záznam a utřídění základních a nejdůležitějších poznatků */funkce poznávací a systemizační/*;
- fixují tyto poznatky pomocí úkolů a aktivit */funkce upevňovací, kontrolní, rozvíjející a výchovná/*;
- pobízejí k samostatnému bádání či práci s postoji a názory uživatelů */funkce motivační, sebevzdělávací, koordinační/*.

Jakou mohou mít muzejní pracovní listy podobu?

Z hlediska **způsobu práce** s pracovními listy v muzeu:

- pracovní listy pro práci s lektorem;
- samoobslužné pracovní listy (Šobáň 2007, s. 36–38).

Z hlediska **způsobu využití** pracovních listů můžeme hovořit o listech používaných:

- před vlastní návštěvou muzea;
- pro aktivity v muzeu;
- k práci po skončení návštěvy muzea (Jůva 2004, s. 137).

Z hlediska **rozsahu pracovních listů** se jedná např. o:

- samostatné informační listy;
- samostatné pracovní listy;
- informační sešity;
- pracovní sešity;
- dětské katalogy;
- komplexní sadu doprovodných materiálů (Jůva 2004, s. 138).

Z hlediska **formy a obsahu**:

- informační pracovní listy;
- aktivizující pracovní listy;
- kombinaci informačních a pracovních listů (Křístková, Křístek 2005 s. 1–4).

Než začnete, pamatujte, že:

- pracovní listy jsou pomůckou, nikoliv vlastní podstatou pedagogické práce v muzeu;
- pracovní listy by nikdy neměly být samoúčelné, tedy sestavené jen proto, že se to očekává a bez jasného koncepčního základu, bez ohledu na podstatu výstavy či na vlastní reálné využití tohoto materiálu;
- nevhodně zpracovaný nebo nevhodně použitý pracovní list může být pro pedagogický proces v muzeu dokonce kontraproduktivní;
- pokud mají být pracovní listy opravdu funkční a účelné, je třeba sledovat určitá didaktická pravidla a zákonitosti procesu učení, stejně jako další opodstatněnost těchto materiálů vůči cílům, tématu výstavy či expozice nebo zamýšlenému způsobu práce s pracovními listy.

Jak postupovat?

- zhodnoťte výstavu či expozici po obsahové i prezentační stránce /co výstava sděluje, jakým způsobem a v jakém prostoru/;
- přemýšlejte o vlastních pedagogických záměrech s daným tématem a prostorem /co chci naučit, ukázat, sdělit/;

- zvolte cílovou skupinu návštěvníků /pracovní listy by měly vždy důsledně odpovídat zvolené cílové skupině z hlediska věku, schopností, způsobů percepce a předpokládaných dosavadních zkušeností/;
- případně zhodnoťte průběh plánovaného vzdělávacího programu, pokud jsou pracovní listy zamýšleny jako jeho součást;

! Úvahou o těchto kritériích si zároveň ověříte účelnost použití pracovních listů k interpretaci dané výstavy či expozice /má pracovní list k této výstavě, k tomuto tématu a pro tuto cílovou skupinu návštěvníků smysl?/.

- stanovte si vzdělávací cíle pracovních listů /konkrétní znalost či dovednost v rovině kognitivní, afektivní i psychomotorické/;
- rozvrhněte si čas, který mají návštěvníci prací s pracovními listy strávit;
- v návaznosti na vzdělávací cíle zvolte vhodnou formu/podobu pracovních listů;
- vzhledem ke vzdělávacím cílům volte i obsah - pracovní listy by měly podtrhnout téma výstavy, umožnit snadnější porozumění, oživení a prohloubení, měly by upozorňovat na jedinečné detaily či na mezioborová propojení;
- důležitým kritériem při naplňování obsahu pracovních listů je výběr sbírkových předmětů pro vlastní práci s pracovními listy /je nutné pečlivě zvážit, co zdůraznit, co opomenout, selekce předmětů by měla být výrazná a striktní/;
- struktura pracovního listu v zásadě může respektovat stejný metodický postup, který sledujete při přípravě a vytváření nabídky doprovodných muzejních programů /např. v pojetí osnovy lekce metody kritického myšlení mohou listy tedy v jakési velmi zkrácené podobě sledovat princip evokace-uvědomění si významu-reflexe, tzn. počáteční úkol má charakter seznámení s tématem, hledání dosavadních znalostí o tématu; další úkoly a aktivity stejně jako zaznamenané informace již sledují „tělo“ problému a poslední položka by měla mít následně shrnující, reflektivní charakter/;
- rovnoměrně a promyšleně střídejte různé druhy úkolů a aktivit tak, aby návštěvníci využívali co nejvíce různých dovedností a způsobů práce.

! Důležité je zvolenými postupy motivovat návštěvníky ke zkoumání předmětů a přemýšlení o souvislostech, nikoliv k pouhému zaznamenávání informací, např. požadavek na přesný popis předmětu zajistí jeho důkladné prozkoumání stejně jako požadavek na zhotovení nákresu; doplňování do souvislostí, sledování vývoje, zaznamenávání vlastních myšlenek vede k hlubšímu uvědomování si významu předmětu i k možné sebereflexi či změně postojů.

Dobře zpracované pracovní listy

- orientují ve výstavě;
- upozorňují na důležité objekty a souvislosti;
- pomocí vhodně zvolených otázek a aktivit umějí vtáhnout návštěvníky do tématu a děje výstav;
- nabízejí místo pro záznam vlastních pozorování a badatelských závěrů;
- vytvářejí prostor pro vyjádření vlastních postojů a názorů k danému tématu;
- umožňují fixaci nabytých znalostí, zkušeností či dovedností.

POUŽITÁ LITERATURA

DURBIN, Gail. *Improving worksheets*. In HOOPER-GREENHILL, Eilean. *The Educational Role of the Museum*. London, New York : Routledge, 1994, s. 279–285. ISBN 0-415-11287-7.

HEIN, George E. *Learning in the Museum*. London : Routledge, 2002. ISBN 0-415-09776-2.

HOOPER-GREENHILL, Eilean. *The Educational Role of the Museum*. London, New York : Routledge, 1994. ISBN 0-415-11287-7.

JAGOŠOVÁ, Lucie; JŮVA, Vladimír; MRÁZOVÁ, Lenka. *Muzejní pedagogika. Metodologické a didaktické aspekty muzejní edukace*. Brno : Paido 2010. ISBN 978-80-7315-207-9

JŮVA, Vladimír. *Dětské muzeum : edukační fenomén pro 21. století*. Brno : Paido, 2004. ISBN 80-7315-090-5.

KASÍKOVÁ, Hana. *Cíle vyučování*. In VALIŠOVÁ, Alena, KASÍKOVÁ, Hana a kol. *Pedagogika pro učitele*. Praha : Grada Publishing, a.s., 2007, s. 135–142 . ISBN 978-80-247-1734-0.

KALHOUS, Zdeněk, OBST, Otto a kol. *Školní didaktika*. Praha : Portál, 2002. ISBN 80-7178-253-X.

KŘÍSTKOVÁ, Markéta, KŘÍSTEK, Nikola. *Pracovní listy*. In *Projekt Škola a muzeum pod jednou střechou : ročník 2004, ročník 2004/2005, ročník 2005/2006* [CD-ROM]. Praha : Národní galerie v Praze, [2006]. [cit. 2009-10-02].

KURELOVÁ, Milena. *Didaktické zásady*. In KALHOUS, Zdeněk, OBST, Otto a kol. *Školní didaktika*. Praha : Portál, 2002, s. 268–272. ISBN 80-7178-253-X.

PASCH, Marvin a kol. *Od vzdělávacího programu k vyučovací hodině*. 2. vyd. Praha : Portál, 2005. ISBN 80-7367-054-2.

PETTY, Geoffrey. *Moderní vyučování*. Praha : Portál, 2006. ISBN 80-7367-172-7

PRŮCHA, Jan. *Učebnice : teorie a analýzy edukačního média : příručka pro studenty, učitele, autory a výzkumné pracovníky*. Brno : Paido, 1998. ISBN 80-85931-49-4.

SKALKOVÁ, Jarmila. *Obecná didaktika*. 2 vyd. Praha : Grada Publishing, 2007. ISBN 978-80-247-1821-7.

ŠOBÁŇ, Marek. *Škola muzejní pedagogiky 6 : Stručná teorie a praxe muzejní pedagogiky*. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2007. ISBN 978-80-244-1871-1.

TALBOYS, Graeme K. *Museum Educator's Handbook*. Aldershot, Brookfield : Gower, 2000. ISBN 0-556-08173-3.

VAN PRAËT, Michel. *Kulturně výchovná činnost v muzeích*. In *Děti, mládež, ... a muzea? : sborník příspěvků ze stejnojmenné konference uspořádané v Moravském zemském muzeu ve dnech 12. a 13. ledna 1995*. Brno : Moravské zemské muzeum, 1995, s. 35-46. ISBN 80-7028-074-3

VEVERKOVÁ, Helena. *Učivo*. In KALHOUS, Zdeněk, OBST, Otto a kol. *Školní didaktika*. Praha : Portál, 2002, s. 121–148. ISBN 80-7178-253-X.

WESCHENFELDER, Klaus, ZACHARIAS, Wolfgang. *Handbuch Museumspädagogik: Orientierungen und Methoden für die Praxis*. 3. vyd. Düsseldorf : Schwann, 1992